

Fatih Şengül

Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi, Ağrı/Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Science-Literature, Ağrı/Turkiye

eposta: sengulf@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0111-3579> - RorID: <https://ror.org/054y2mb78>

Atıf/Citation: Şengül, F. 2024. Göktürkler ve Sakaların Başkenti: Altın Dağ. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/40, 280-296. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1483211>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	14.05.2024
Kabul Tarihi / Accepted:	26.06.2024
Yayın Tarihi / Published:	15.09.2024

GÖKTÜRKLERİN VE SAKALARIN BAŞKENTİ: ALTIN DAĞ

Öz

Birinci Göktürk devletinin Bumin Kağan tarafından kurulmasını takip eden dönem içerisinde devletin batı kanadı kardeşi İstemi Han tarafından yönetilmeye başlanmış idi. İstemi Han batı yönünde devleti genişletmiş ve Maverünnehir bölgelerine kadar olan sahaları ele geçirmişti. Tarihi kaynaklarda Batı Göktürklerin başkentinin adı Ming Bulak olarak geçmektedir. Son yapılan araştırmalar Ming Bulak isimli sahanın ile günümüzde Güney Kazakistan'ın Kırgızistan ile birleştiği noktadaki Jambıl vilayetinin Merke ilçesine 60 km. uzaklıkta yer alan *Ming Bulak* olduğunu kanıtlamıştır. Bizanslı yazar Menander Bizans elçisi Zemarchos'un mahiyetindeki heyet ile birlikte İstemi Han'ın sarayını ziyaret ettiğini ifade etmekte ve bu ziyaret ile alakalı verdiği bilgiler arasında coğrafi yer adı olarak Ektağ ismi geçmekte ve Menander Ektağ adını Türklerin Altın Dağ adını verdikleri dağ kitlesi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır. Bir başka Bizanslı yazar Theophylactos Simocattes ise Bizans imparatoru Maurice'ye Göktürk kağanından gelen mektubu zikrederken Altın Dağ isimli dağı zikreder. Bu makalede Menander ve Theophylactos Simocattes tarafından zikredilen Altın Dağ adlı coğrafya Sakaların Büyük İskender ile mücadelesini anlatan Şu Destanı'nda geçen Altın Kan isimli coğrafya ile ilintilenmektedir.

Cho-Shu ve Sui-shi isimli Çin kaynaklarında geçen Göktürklerin atalarının yurdunun bulunduğu muhtle alakalı sunulan bilgiler ışığında Türklerin cedlerinin yurdunun Kazakistan'daki Tasmola arkeolojik kültür sahası olarak teşhis edilmiş ve Türkler ile Sakalar arasında deliller ortaya konulmuştur. Bu çalışma bu türden bir görüşü teyit edecek cinsten Batı Göktürk Devleti'yle ilintili olaylar bahsedilirken ismi geçen Altın Dağ isimli dağın esasen Göktürlere intikal etmiş Saka kökenli bir adlandırma olduğu gerçeği üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: Sakalar, Göktürkler, Türkler, Altın Dağ, Altın Kan, Şu Destanı, Büyük İskender

THE CAPITAL OF THE GOKTURKS AND THE SCYTHIANS: ALTIN DAĞ (GOLDEN MOUNTAIN)

Abstract

In the period following the establishment of the First Göktürk state by Bumin Kağan, the western wing of the state began to be ruled by his brother İstemi Khan. İstemi Khan expanded the state to the west and captured the areas up to the Transoxiana regions. In historical sources, the name of the capital of the Western Turks is Ming Bulak. Recent research has proven that the field named Ming Bulak is located 60 km from the Merke district of Jambyl province, where Southern Kazakhstan meets Kyrgyzstan. Byzantine writer Menander states that the Byzantine ambassador Zemarchos visited the palace of İstemi Khan, and among the information he gives about this visit, the name Ektağ is mentioned as a geographical place name, and Menander tries to associate the name Ektağ with the mountain mass called by the Turks as the Golden Mountain. Another Byzantine writer, Theophylactos Simocattes, mentions the mountain named Golden Mountain while mentioning the letter sent to the Byzantine emperor Maurice from the Gokturk khagan. In this article, the geography named Golden Mountain mentioned by Menander and Theophylactos Simocattes is related to the geography named Altun Kan mentioned in the Epic of Şu, which tells the fight of the Sakas with Alexander the Great. Byzantine writer Menander states that the Byzantine ambassador Zemarchos visited the palace of İstemi Khan, and among the information he gives about this visit, the name Ektağ is mentioned as a geographical place name, and Menander tries to associate the name Ektağ with the mountain mass called Golden Mountain by the Turks. Another Byzantine writer, Theophylactos Simocattes, mentions the mountain named Golden Mountain while referring to the letter sent to the Byzantine emperor Maurice from the Gokturk khagan. In this article, the geography named Golden Mountain mentioned by Menander and Theophylactos Simocattes is related to the geography named Altun Kan mentioned in the Epic of Shu, which tells the fight of the Sakas with Alexander the Great.

In the light of the information presented in the Chinese sources named Cho-Shu and Sui-shi about the environment where the ancestral homeland of the Gokturks is located, the homeland of the ancestors of the Turks was identified as the Tasmola archaeological cultural site in Kazakhstan and evidence was presented between the Turks and the Sakas. This paper revolves around the fact that the mountain named Altın Dağ (Golden Mountain), which is mentioned when talking about the events related to the Western Göktürk State, which confirms such an opinion, is actually a name of Saka origin that was transferred to the Göktürks.

Key Words: Sakas, Gokturks, Turks, Golden Mountain, Altun Kan, Şu Epic, Alexander the Great

Giriş

Türk adını taşıyan ilk Türk devletinin Moğolistan'da zuhur etmesini takip eden dönemde devlet daha rahat yönetilmesi amacıyla doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmış idi. Devletin Batı tarafı İstemi han tarafından yönetilmekte ve tarihi kaynaklarda bu devletin

başkenti *Min Bulak* olarak geçmekteydi. Bugüne değin sır olarak kalan *Min Bulak* adlı sahanın Güney Kazakistan'ın Kırgızistan ile birleştiği noktadaki Jambıl vilayetinin Merke ilçesine 60 km. uzaklıkta yer alan *Min Bulak* olduğu kanıtlanmıştır. Menander tarafından bahsedilen Bizans elçisi Zemarkhos ve mahiyetindekilerin İstemi Han'ı ziyaret ettikleri dağ Ektağ ismi ile anılır ve Menander bu dağ Altın Dağ ile ilişkilendirmiştir. Öte yandan, bir diğer yazar Simocattes Altın Dağ'ın Türklerce en büyük kağana bırakılmasının Türkler arasında bir gelenek olduğunu söyleyerek Altın Dağ'ın başkent olduğunu dolaylı da olsa vurgulamaktadır. Bu makalede Batı Göktürklerin başkenti gözüken Altın Dağ'ın esasen evvelce Sakalar tarafından mesken tutulan ve de Firdevsi tarafından Turan kralı yani Saka kralı Afrasyab'ın başkenti olarak anılan Kang adlı saha ve de Kang adının ise zamanla Kan adı ile anılarak Kaşgarlı Mahmut tarafından Altın Kanile ifade edildiği ilk kez gösterilmeye çalışılarak Göktürklerin Sakaların doğrudan torunları olduğu görüşüne destek olacak delil ortaya konulmaktadır. Evvela Göktürk- Saka bağlantısına değinmek elzem olduğu için tarihi kaynaklarda Saka-Göktürk ilişkisini kısaca da olsa burada anmak gerekmektedir.

1. Türklerin Kökeni

Çin kaynağı Cho-Shu Türklerden bahsederken Türklerin atalarının Xiongnular(Hunlar)'ın kuzeyindeki So adlı ülkeden türediklerini bildirir(Mau-Tsai, 2006:14). So ismi ile zikredilenin Saka olduğu kabul edilmiştir (Beckwith, 2009:45; Xingliang & Hongzhen, 2008:12).

Tarihi kaynaklar sayesinde Xiongnu'ların kuzeyinde kalan ülkenin Ting-linglerin ülkesi olduğu bilindiğinden burada So ülkesi ile Ting-linglerin ülkesinin kastedildiği çok açıktır. Nitekim, Xinglian ve Hongzen, So (Suoguo) ülkesi ile ima edilenin Ting-linglerin ülkesi olduğu gerçeğini kabul etmişlerdir (Xingliang&Hongzhen, 2008:15).

Dahası, Japon bilimadamı Masao Mori başka bir Japon akademisyen Haneda'nın görüşüne dayanarak Tieh-le ile Türk kavim adlarının aynı olduğunu telakki edip Türklerin Hunlardan değil Ting-linglerden indiğini savunmuştur (Mori, 1978:III-XV; Mori, 2020:42-61). Yang Sheng-ming da Türk ile kastedilen topluluğun Tiele olduğu yönünde görüş beyan etmiştir (Sheng-mung, 1996:241-243).

Herodot'un kitabında *Aukhate* olarak anılan İskitlerin Ptolemeus'un eserinde zikrolunan ve Saka kökenli bir topluluk olarak sunulan *Katae*, Tabula Peutingeriana isimli kim tarafından çizildiği bilinmeyen bir İlkçağ haritasında geçen ve Saka kökenli bir kavim olarak haritada belirtilen *Hatu(s)* ve de milattan sonra III. Yüzyıl Çin kaynağı Weilüeh'in eserinde Ting-linglerin en batıdaki kolu olarak anılan *Hu-te* adlı topluluk, Hute'nin is Ogur olduğu delilleriyle birlikte gösterilmiş ve Sakaların en başından beri Kazakistan coğrafyasını mesken tuttuğu ayrıntılarıyla teşhis edilmiştir (Şengül, 2023:74-95, 104-141).

Çin kaynaklarını göz önüne alacak olursak Türk dediğimiz topluluğun gerçekte Ting-lingler yani Sakalar ile ilintili olduğu sonucunu çıkarmamız gerekmektedir. Nitekim, Bizanslı yazar Menander eserinde "... *Eskiden Saka olarak adlandırılan Türkler*" (Menander, 1985:117) diyerek Türkler ile Sakalar arasında alenen bir bağlantı kurmuştur. Her ne kadar, Menander'in bu beyanatı Türklerin sonraki zaman diliminde Sakaların evvelce hüküm sürdüğü coğrafyalarda yaşamalarına binaen verildiği şekilde yorumlanarak Türkler ile Sakalar arasında bir ilişki kurulamayacağı savunulmuşsa da Türk ile Saka kavim adları arasında inanılmaz derecede bir aynılık ve de tarihi bir gerçeklik yatmaktadır fakat bu başka bir çalışmanın konusu olduğundan dolayı burada ayrıntılarına değinilmeyecektir.

Menander'in dile getirdiği Sakalar ve Türkler arasındaki bağlantı reddedilse bile Macarların Türk olarak adlandırılmasının sebebi Kazak bozkırından kuzeye göç edip sonrasında Ural Dağları'nın doğusunda Sargat arkeolojik kültürünü yaratan ve de Sabir (Kara Ogur) olarak teşhis edilen bir Saka topluluğunun o sahadaki yerli Gorokhovo arkeolojik kültürünü kendi bünyesine katması ve de her iki kültürün kaynaşması neticesinde Macarlar olarak teşhis edilen Gorokhovo arkeolojik kültür halkının Sargat kültürü etkisinde kalmalarına binaen Türk olarak adlandırıldığı öne sürülerek Türk kavim adının ilk kez Sakalar tarafından kullanıldığı ve de Türk adının tüm Türkçe konuşan halklara ve de Macarlara Sakalardan kalmış bir miras olduğu dile getirilmiştir (Şengül, 2023:162).

Milattan sonra III. Yüzyıl bir Çin kaynağı Weilüeh Ting-ling'lerden bahsederken onların yurtlarını üç kısma ayırır ve en batı tarafına Hu-te adlı topluluğu ortaya Chien-kun yani Kırgızları en doğusuna ise Ting-ling dediğimiz topluluğu yerleştirir (Taşağıl, 2013:13; Chavannes, 1905:560-561).

Aynı Çin kaynağı Hu-te topluluğunun ülkesinin ise Kangcü'nün kuzeydoğusuna Wusunların kuzeybatısına ve de Pamir Dağları olarak teşhis edilen Tsong-ling isimli dağ kitlesinin kuzeyinde kaldığını ifade eder (Taşağıl, 2013:13; Chavannes, 1905:560-561).

Tüm bu coğrafi deliller ışığında Hu-te ülkesinin uzandığı saha bugünkü Kazakistan'ın kapsadığı alan olduğu gösterilmiştir (Şengül, 2023:117). Weilüeh adlı Çin kaynağının Hu-te topluluğunun yurdu için sunduğu coğrafya önceki asırlarda Sakalar tarafından kurulmuş Tasmola arkeolojik kültürünün yayıldığı saha ile birebir aynıdır. Kazakistan'da milattan evvelki asırlarda Tasmola arkeolojik kültürünü kuran Sakalar milattan sonraki zaman diliminde ise Ogurlar olarak ortaya çıkmışlardır.

Harita 1. Weilüeh'e Göre Ting-ling Boylarının Yurdu (Şengül 2023:119)

Harita 2. Weilüeh'e Göre Hu-te Topluluğunun Yurdu (Şengül 2023:118)

Tarihin Babası Herodot Sakaların Massagetae'ler ile yaptıkları savaş neticesinde Orta Asya'dan ayrılmış ve Doğu Avrupa'ya geldiklerini söyler (2004:IV-16). Aral Gölü'nün hemen güneyinde ve de Amuderya ile Sırderya adlı ırmakların arasındaki sahayı mesken tutan Massagetae'lerin Sakalara saldırdıkları coğrafya hemen bitişiklerindeki Tasmola arkeolojik kültür sahası olarak teşhis edilmiştir (Şengül, 2023:76-95).

Her ne kadar Tasmola arkeolojik kültürü milattan önce III. Yüzyıl içerisinde ortadan kalksa da onu yaratan Saka topluluğu Tasmola arkeolojik kültür sahasının kapsadığı alanlar dahilinde yaşamaya devam etmişlerdir. Nitekim, milattan sonra I. Yüzyılda bir coğrafi eser ortaya koyan Strabon Sakaların yurdunun Sırderya'nın doğusunda ve de Hindistan'ın karşısında yani kuzeyinde kaldığını söyleyip (Strabo, 1961:269) Sakaların milattan sonra I. Yüzyılda bugünkü Kazakistan sahasında yaşadıklarına delil sunarken bir asır sonra bir başka

Göktürkler ve Sakaların Başkenti: Altın Dağ

yazar Periegetes de Sırderya'nın doğusunda yani bugünkü Kazakistan coğrafyasında Sakaların yaşadığını söylemektedir (Periegetes, 1828:477). Periegetes'den bir asır sonra Çin kaynağı Weilüeh de Kazak bozkırlarına Hu-te adlı topluluğu yerleştirmektedir. Batılı kaynakların Kazakistan coğrafyasına yerleştirip Saka dediği topluluğa Weilüeh isimli Çin kaynağı Ting-ling kökenli Hu-te demektedir.

Taberi Bahram V (420-438)'in hakimiyeti zarfında Türklerin kralının 250bin kişilik ordusu ile İran'a saldırdığından bahseder (Al-Tabarî, 1999:51). Taberi'nin zikrettiği topluluğun Kazakistan coğrafyasındaki Ogurlar olduğu teşhis edilmiştir (Şengül, 2023:162).

Cho-Shu ve Sui-shi isimli Çinkaynaklarında geçen ve Türklerin atalarının eskiden oturdukları yurt ile ilgili sunulan veriler ışığında Türklerin kökenleri doğrudan doğruya Sakalara ve Türklerin cedlerinin ilk yurtları ise Sakaların Orta Asya'da mesken tuttıkları coğrafya olarak teşhis edilen Tasmola arkeolojik kültür sahasına bağlanmıştır (Şengül, 2023:161). Ve Tasmola arkeolojik sahası Hunların yaşadığı coğrafya ile değil İskitlerin yaşadığı coğrafya ile ilintilidir.

Türk adı gerçekte ilk kez Sakalar yani Ting-lingler ve de Ting-ling boyu Hu-te(Ogur) topluluğu için kullanılmış bir adlandırmadır. Ve bu adlandırma sonrasında milattan sonra 552 senesinde Türk adı ile kurulan ilk Türk devletine de miras olarak kalmıştır.

2. Maurice'ye Türk Mektubu

Milattan sonra 7. Yüzyıl yazarı olan ve eserinde Türk tarihi hakkında değerli bilgiler sunan Thephylactos Simocattes Bizans imparatoru Maurice'ye Göktürk kağanı tarafından gönderilen mektubu alıntıladığı bölümde Altın Dağ ile ilgili şöyle bir açıklamada bulunur.

Ikar, Altın Dağ diye adlandırılan dağa dört yüz mil mesafededir. Bu dağ, güneşin doğduğu yöndedir. Yerlilerin ona Altın Dağ demelerinin sebebi ise hem burada bol meyve bulunması, hem de büyük ve küçükbaş hayvanların yetişiyor olmasıdır. Altın dağın en güçlü kağana bırakılması Türkler arasında bir töredir. (Chavannes, 2007:310-311; Simocattes, 1986 VII:12)

Simocattes tarafından zikredilen yukarıdaki açıklamalarda gözlerden kaçan bir ifade var: "Türklerin Altın Dağ'ı en güçlü kağanlarına bırakmalarının onlar arasında bir gelenek olması".

En güçlü kağana böylesi bir yerin tahsis edilmesi ya da bir kağanın bu yere layık görülmesi uygulamasının Türkler arasında gelenek halini alması için yüzyıllar boyunca Türklerin o sahayı mesken tutmuş olmaları ve o muhitte hükümranlık sürmeleri gerekmektedir.

Batıda Türk tarihini Göktürkler ile başlatan görüşü esas alacak olursak Türklerin Altın Dağ'ın olduğu muhitte I.Göktürk devletinin kurulduğu milattan sonra 552 senesinden evvel olmaları mümkün değildir. Milattan sonra 598 senesinde Bizans imparatoru Maurice'ye bu mektubu gönderen Türk kağanı Tardu Türklerin Türk adı ile kurduğu ilk devletin Batı kolunu

yöneten babası İstemi'nin yerine geçmiş idi. Ortada sadece bir nesil önceden yani babadan oğula intikal etmiş Altın Dağ'ın Tardu'ya bırakılması hadisesi var. Yalnızca bir kuşak sonrasına bırakılan bir coğrafi miras asla gelenek olarak addedilemez. Bir uygulamanın gelenek haline gelmesi çok uzun yılları ve de asırları içine alan bir sürecin sonucudur. Şimdi görüleceği üzere, bu türden bir gelenek köklerini esasen Sakalardan almaktadır.

3. Büyük İskender'in Doğu Seferi ve Şu Destanı

Büyük İskender Balkanlar ve Anadolu üzerinde var olan Pers baskısına son vermek amacıyla çıktığı doğu seferinde Granicus (334 B.C), Issus (333 B.C.) ve Gaugamela (331B.C.)'daki savaşlarda birbiri ardına Pers ordularını yenmiş ve Asya kıtasına adım atmıştı. İskender bu muharebelerde sadece Pers ordularını yenilgiye uğratıp günümüz İran topraklarını ele geçirmeyecek bu toprakların ötesinde uzanan coğrafyaları da fethedecekti. Onun seferleri sırasında ulaştığı en doğudaki nokta aşağıdaki haritada da görüldüğü üzere "Uzak İskenderiye" anlamına gelen Alexandria Eschate "(Ἀλεξάνδρεια Ἐσχάτη) adlı bizzat İskender tarafından kurulmuş günümüzde Tacikistan'ın ikinci büyük şehri Hucend idi (Tozer, 1935:135).

Harita 3. İskender'in Asya Seferi Sırasında Ulaştığı Son Nokta (Romm, 2012:152)

İskender bu şehire vardıktan sonra kentin hemen kuzeyinde akan Sırderya Nehri boylarına Makedon ordusunu karşılamak için gelen Sakalar ile hesaplaşmak amacıyla ırmağın öte tarafına geçmiş ve okçu ve süvarilerin yardımı ile Sakaları yenilgiye uğratmıştı. Milattan

Göktürkler ve Sakaların Başkenti: Altın Dağ

evvel 329 senesinde cereyan eden ve Jaxartes(Sırderya) Muharebesi olarak da bilinen bu savaşta Sakalar kumandanları Satraces de dahil olmak üzere yaklaşık 1000 civarında kayıp vermiş ve 150 dolayında da Saka savaşçısı esir düşmüştü(Arrian, 2013:106).

Arrian'ın daha ayrıntılı anlattığı bu olaydan bahseden bir başka yazar Quintus Curtius Rufus ise Saka kralının ismi Carthas(is) olan kardeşini İskender'in ordusu ile cebelleşmek için gönderdiğini söyler (Quintus Curtius, 1971:187) ki, Nöldeke *Carthas* adının Türkçe *kardaş* sözcüğü ile bir ve aynı olduğunu öne sürmüştür (Gutschmid, 1888:2).

Arrian'ın bildirdiğine göre, Sakalar ile İskender'in birlikleri arasında cereyan eden bu savaş sonucunda Sakalar yenilgiye uğramış, İskender kaçan Saka birliklerini belli bir süre takip etmiş ancak gerek kovalama işinin yorucu olması gerek kendi idaresindeki birliklerin aşırı sıcaktan dolayı susuz kalması ve içilen suların kirletilmiş olması nedeniyle baş gösteren hastalıktan ötürü Sakaların peşinden daha fazla gitme işine bir son vermiş ve bu muharebeyi takip eden süreçte Saka kralı barış tesis etmek amacıyla İskender'e bir elçi göndermişti (Arrian, 2013:106).

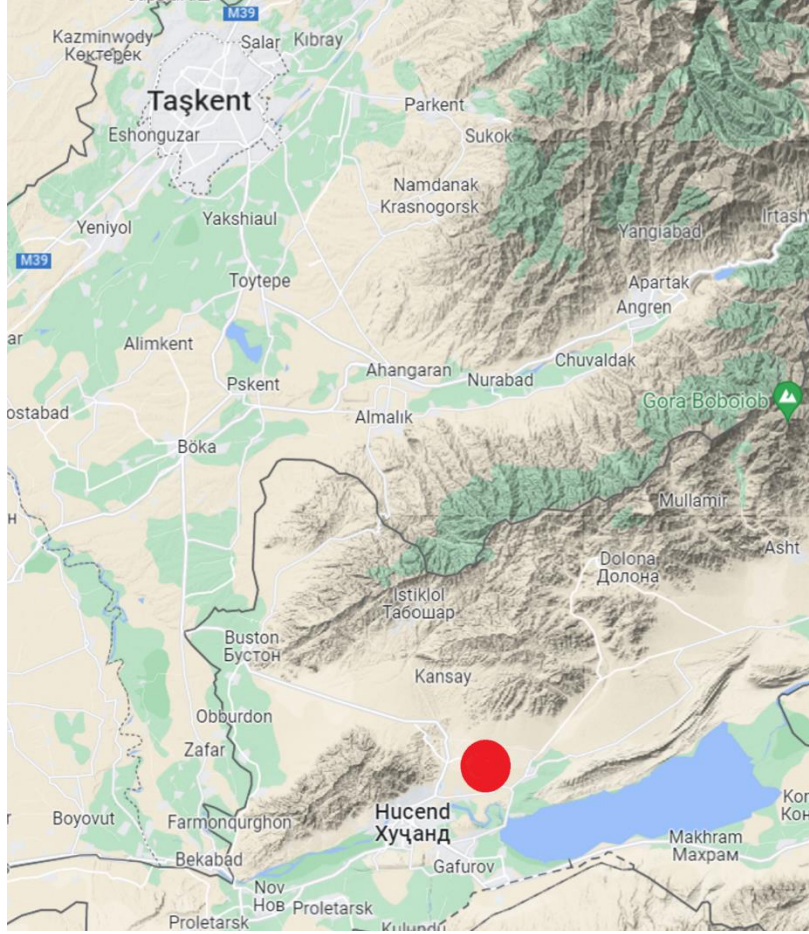
Muharebedeki kayıp sayısını göz önüne alacak olursak Sakalar ile Makedon kuvvetleri arasındaki silahlı çatışma öyle büyükçe bir cebelleşmeye işaret etmemektedir. Gerçi Saka kralı gönderdiği elçi aracılığıyla İskender'e savaşın kendileri ile bir ilgisi olmadığını aksine yağma amacı güden bir Saka zümresinin işi olduğunu (Arrian, 2012:106) dile getirirse de Sakaların küçük bir öncü kuvveti ile Makedon ordusu arasında bir vuruşmanın gerçekleştiğini varsaymak daha doğru bir tespit olacaktır.

Arrian'ın bildirdiği Makedon ordularının kaçan Saka birliklerini takip etme hadisesinin yaşandığı coğrafyaların günümüzde hangi alanlara tekabül ettiğini belirlemek şu an için olası gözüküyor. Aşağıdaki haritada daire ile çizilmiş saha her iki taraf arasında vuku bulan çarpışmanın yaşandığı muhtemel coğrafyayı göstermektedir. Buradaki çatışma sonrasında Saka ordusu haritada adı geçen Kansay adlı sahanın güneyinden geçip daha batıdaki Buston isimli coğrafyaya yönelmiş ve oradan da kuzeye Taşkent istikametinde kaçarak izlerini kaybettirmişe benziyorlar. Makedon ordusu bu güzergah boyunca nereye kadar Sakaları takip etmiştir? Maalesef bu türden bir soruya cevap vermemize imkan sağlayacak başka kaynaklardan yoksunuz.

Harita 4. Hucend ve Grek ve Saka Kuvvetlerinin Savaşığı Muhtemel Muhit

Ancak bu noktada Büyük İskender'in kuvvetlerinin Sakalar ile giriştiği mücadeleyi zikreden Kaşgarlı Mahmut'un naklettiği ve de Şu Destanı olarak da bilinen bir anlatı bizlere yardımcı olmaktadır.

Kaşgarlı Mahmut kendi eserinde Türkmen kavim adını izah ettiği babda Şu Destanı olarak da bilinen bir anlatıya yer verirken konumuz ile ilintili olacak şekilde aşağıdaki bilgileri sunar. Destanda Zülkarneyn adı ile anılan tarihi şahsiyetin Büyük İskender olduğu konusunda fikir birliği mevcuttur.

Kaşgarlı Mahmud'un eserinde yer verdiği ve de bilim dünyasında İskender'in Orta Asya'ya yapmış olduğu seferler sırasında Türkler ile Makedonlar arasında yaşanan olayları konu edildiği savunulan ve kabul edilen Şu adlı destanda Türkler ve de İskender(Zülkarneyn) ordusu arasında Xoçant suyu sınır teşkil etmektedir(Kaşgarlı Mahmud, 1985:413-414).

Xoçant suyu açık bir biçimde Sırderya olup aynı zamanda Tacikistan'ın Hucend şehrini imleyen bir adlandırmadır. Zaten Sırderya Irmağı Hucend kentinin yanından batı yönlü akıp ardından kuzeye kıvrılıp belli bir müddet boyunca da seyrine devam edip Aral Gölü'ne sularını dökmektedir. Şu Destanı'ndaki Xoçant suyunun Sırderya olduğu kimi kereler Çin

kaynaklarında Sırderya Irmağı'nın adının Hu Chang(Khojend) şekliyle geçmesiyle de kanıtlanmaktadır(Moldabayeva, 2005:5).

Kaşgarlı Mahmud'un naklettiği destanda konumuzla alakalı şu türden bilgiler verilir.

"...Hakan Şu'ya Zülkarneyn'in yaklaştığı haber verilmiş "emriniz nedir, savaş mı edelim, ne buyurursunuz?" demişler; halbuki Hakan Xoçand Irmağı'nın kenarına karakol kurmak, Zülkarneyn'in geçtiğini haber vermek için kırk tarhanı gözcü göndermişti. Bu kol kimse görmeden gittiği için askerin haberi yoktu." (Kaşgarlı Mahmud, 1985:413).

Üstteki ifadelerde Kağan kendi ordusundan habersiz olarak ufak bir birliği Sırderya boylarına göndermiştir. Sakaların yalnızca cüzi bir kısmının Makedonlar ile cenge girmiş olması gerektiği yönünde yukarıda yapmış olduğumuz tespit Kaşgarlı Mahmud'un sunmuş olduğu verilerle de desteklenmektedir. Sırderya boylarında Makedon ordusu ile silahlı muharebeye girenler Sakalardan sadece küçük bir zümreyi teşkil etmekteydi.

"... Zülkarneyn, Xoçant Suyu'ndan geçerek karakola gelir. Zülkarneyn'in geçtiğini bu gözcü karakol Hakana haber verir." (Kaşgarlı Mahmud, 1985:414).

Destanın burada sunduğu böylesi bir açıklama Arrian'ın zikrettiği İskender'in, ordusu ile Jaxartes(Sırderya)'in kuzeyine geçtiği beyanatını teyit etmektedir.

"...Hakan Şu Çin'e doğru geçip gitmiştir. Zülkarneyn arkasına düşmüş idi. Uygurlara yakın Hakan Zülkarneyn'e bir bölük asker gönderir. Zülkarneyn de ona gönderir. Bu çarpışma Altun kan denilen bir dağda olmuştur. Bugün Altun Xan denir. Bunun üzerine Zülkarneyn Hakanla barıştı ve Uygur şehirlerini yaptı; bir müddet orada oturdu. Zülkarneyn çekilip gittikten sonra Hakan Şu geldi..." (Kaşgarlı Mahmud, 1985:416).

Üstteki Hakan Şu ile İskender'in barıştığı ifadesi Saka kralının İskender ile dostluk tesis etme çabası yönünde bir açıklama sunan Arrian'ın vermiş olduğu malumatları doğrulamaktadır.

Şimdi destanın bize sunduğu Makedon kuvvetleri ile Sakalar arasındaki çatışmanın yaşandığı Altun Kan Dağı'nı ele alalım.

Tabii ki dağın yamaçlarında yahut yukarılarında bir silahlı çatışma yaşanamayacağı için burada anlamamız gereken Altun isimli bir dağın yakınlarında her iki topluluk arasında bir cenk olayının vuku bulduğudur.

Sadece Arrian'ın malumatlarına sadık kalacak olursak Hucend'in yukarıdaki Boboib Dağı'nın Altun Kan Dağı olduğunu varsaymamız icap edecektir. Ancak destan Arrian'ın anlattığının tersine İskender'in ordularının Sakalar tarafından yenilgiye uğratıldığını söyler. Acaba bu bilgi ne derece doğrudur? Kaçan birlikleri kovalayan Makedon orduları sonrasında Altun Kan denilen dağın yakınlarında yeniden çarpışmaya mı girdiler?

Yahut İskender'in Sakaları kovalama işinden vazgeçip geriye dönmesi hadisesini başka nedenlere dayandıran Arrian bu konuda ne derece haklıydı?

İlginç bir şekilde, Hucend Irmağı boylarına kırk kişilik küçük bir gözcü birliği gönderen kağan Şu sonrasında İskender ile muharebe edilsin diye başka kuvvetler daha göndermekte ve yeni gelen takviye güçler ile İskender'in ordusu mağlup edilmektedir.

Arrian'ın farklı nedenlere dayandırdığı İskender'in ordusunun kovalama işinden vazgeçip geriye dönmesi hadisesi belki de destanın bize aktardığı şekilde cereyan etmişti. Destanın sunduğu bilgiler ışığında şu türden bir öngöründe bulunmak mümkündür.

Sırderya boylarına gelen Saka kuvvetleri esasen küçük sayıda idi ve amaç yenilgi süsü verip kendilerini kovalayan Makedon ordularını istenilen yere çekip sonrasında işlerini bitirmektir ve bu tuzak dahilinde kendilerini takip eden Makedon orduları ile Saka kuvvetleri Altın Kan denilen dağın yakınlarında tekrardan cenge girdiler ve yenilgiye uğramayı müteakip Makedonlar gerisin geri Hucend civarına çekildiler. Mevcut bilgiler doğrultusunda öne sürebileceğimiz en mantıklı izahat budur.

Kısacası, destanın bize naklettiği veriler ışığında İskender'in ordusu ile Sakalar arasında iki kez cenk hadisesinin yaşanmış olması ihtimal dahilindedir.

Herodot Sakaların diline ait bir sözcüğü anlamı ile beraber *exampai* "kutsal su yolları" olarak verir(Herodotos, 2004:IV:52). Bu sözcüğün ilk hecesi olan *ex* biçimi Macarca'ya geçmiş en eski Türkçe ödünçlemelerden biri olan *egy* (Rásonyi, 1971:33) sözcüğüne ve Bizans elçisi Zemarkos'un Göktürk kağanı İstemi'yi gördüğü ve Grek dilinde *Altın Dağ* olarak kaydettiği *Ektağ* (Menander, 1985:119) adlandırmasının ilk hecesi *Ek* ögesine bağlanmış ve Ektağ isminin "Kutsal Dağ" manasına geldiği öne sürülmüştür (Şengül, 2013:160).

Tarihi kaynaklarda Batı Göktürklerin başkenti olarak geçen Miñ(Biñ) Bulak'ın günümüzde Güney Kazakistan'ın Kırgızistan ile birleştiği noktadaki Jambıl vilayetinin Merke ilçesine 60 km. uzaklıkta yer alan *Miñ Bulak* olduğu kanıtlanmıştır (Deniz, 2008:95-125). Kazaklar buradaki dağı (Alatav) kendi dillerinde *Kiyeli Dağ* "Kutsal Dağ" (2008:116) olarak nitelendirmektedirler.

Bizans elçisi Zemarkos'un İstemi Han'ı ziyaret ettiği yer tam olarak burasıydı ve de Kazakların verdiği isim Ektağ'ın esasen "kutsal dağ" manasına geldiği görüşünü teyit etmektedir. Menander Zemarkos'un İstemi'yi ziyaretinden bahsederken Ektağ ile Altın Dağı özdeşleştirmeye çalışmışsa da Altın Dağ açıkça bir dağ silsilesidir Ektağ ise o dağ silsilesi içerisindeki hususi bir dağın adıdır.

Menander'in zikrettiği Altın Dağ ilk başta Orhun yazıtlarında Altın Yış olarak geçen ve de Moğolstanda yer alan Altay Dağları (Aydın, 2016:34) ile ilişkilendirilen dağ kitlesini akıllara getirir. Fakat bu dağı Menander'in vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda Altaylar ile ilişkilendirmek hiçbir şekilde mümkün değildir. Nedenine gelecek olursak. Menander İstemi

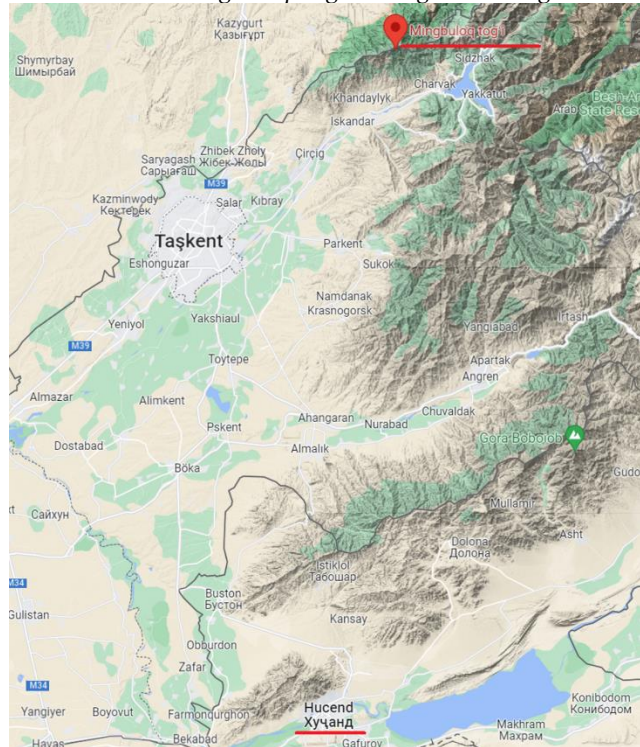

Göktürkler ve Sakaların Başkenti: Altın Dağ

Han'ı ziyaret eden Bizans heyetinin geri dönerken Kholiatai isimli bir ülke topraklarından geçip ve de Oekh isimli bir ırmağı aşıp sonrasında büyük ve geniş bir göle (besbelli Aral Gölü) geldiğini belirtir. Şayet Bizans heyeti doğrudan İstemi'yi Altay dağlarında bir yerde ziyaret etmiş olsaydı Zemarkos ve mahiyetindekilerin Hazar Denizi'nin kuzeyinden doğu yönünde bir güzergahı hiç sapmadan takip edip Balkaş Gölü'nün kuzeyinden Altay Dağları'na ulaşması gerekirdi. Halbuki Menander Bizans heyeti ile ilgili verdiği bilgiler arasında İstemi'yi Talas civarında göstermektedir (1985:121) ki, Talas isimli saha bugünkü Kırgızistan'da bulunan Talas eyaletinden başkası değildir. Altay Dağları'nın olduğu coğrafya da Talas isimli bir muhit yoktur. Bir ikincisi, Menander'in bahsettiği Bizans heyeti İstemi Han'ı ziyaretten dönerken Kholiatai isimli bir topluluğun ülkesinden geçip Aral Gölü'ne ulaştı ise Kholiatai ülkesinin Aral ile Balkaş gölleri arasında kalmış olması gerekirdi ki, Kholiatai ülkesinin bu iki ırmak arasında kaldığını söyleyen hiçbir tarihi kaynak mevcut değildir. Dahası, Menander'in bahsettiği Altın Dağ İstemi Han'ın hükümlerlik topraklarında ve de devletin batı kanadı sahası içerisinde kalmaktadır. Halbuki, Altay Dağları devletin doğu kanadının mesken tuttuğu Moğolistan'dadır. Zaten bu gerçek Menander'in zikrettiği dağın Altaylar ile ilintili olamayacağını alenen söylemektedir.

Aşağıdaki haritada adını Batı Göktürk devletine başkentlik yapan Miñ(Biñ) Bulak'dan alan ve Taşkent'in yukarısına konumlu *Mingbuloq Tog'i* (Ming Bulak Dağı) isimli dağ kitlesini görmekteyiz. Mingbuloq Dağı esasen gerek *Theophylactos* gerekse *Menander*'in zikrettiği Altın isimli dağ idi.

Harita 5.Hucend ve Mingbuloq Tog'i (Ming Bulak Dağı = Altın Dağ)

Destanda geçen Altun Kan isimli dağ da açıkça burasıydı. İskender'in, ordusu ile Sırderya yakınlarında yenilgiye uğrattığı Saka birliklerini günümüzde Ming Bulak ismini taşıyan dağın olduğu muhite kadar takip edip orada tekrar savaşa girip girmediği bir muammadır. Ancak destanda geçen "...Hakan Şu Çin'e doğru geçip gitmiştir. Zülkarneyn arkasına düşmüş idi. Uygurlara yakın Hakan Zülkarneyn'e bir bölük asker gönderir. Zülkarneyn de ona gönderir. Bu çarpışma Altun kan denilen bir dağda olmuştur." Açıklamalarını İskender'in, ordusu ile Saka kuvvetlerini takip ettiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Burada destanın sunduğu "*Hakan Şu'nun Çin'e doğru giderken*" ifadesini Sakaların Makedon kuvvetlerinden kaçması yahut İskender'in ordusu ile Hakan Şu'nun ikamet ettiği yere yaklaşması neticesinde Türk kağanının önlem amaçlı daha doğruya hareket etmesi şeklinde almak da mümkündür. Makedon kuvvetleri bu türden olası bir kovalamaca sırasında Altun Kan'ın olduğu sahaya gelmiş gözüküyorlar. İskender'in ordusuyla bu muhite varıp varmadığını destan dışında bizlere söyleyen herhangi bir kaynak mevcut değildir.

Ella R. Christie isimli bir İngiliz kadın seyyahın 1910-1912 yılları arasında Orta Asya'da yapmış olduğu bir seyahat sırasında kaydettiği şöylesi bir açıklama İskender'in ordusu ile bu sahaya gelmiş olabileceği yönünde bir izlenim vermektedir.

Christie Taşkent şehrinden bahsederken şu açıklamayı zikreder: "... Taşkent'in su kaynağı, Alexander Dağı'nın bir bölümünü oluşturan ve atmosferin çok tozlu olmadığı zamanlarda Taşkent'ten görülebilen bir sıradağdan gelmektedir." (Christie, 2023:232).

Aşağıdaki oklarla işaretlenmiş dağlar Taşkent'ten görülebilen yegâne dağlardır ve Christie'nin açıklamaları bu Alexander isminin pek çok parçadan müteşekkil büyük bir dağ silsilesine verilmiş bir adlandırma olduğunu göstermektedir. Christie'nin zikrettiği Taşkent'in su kaynağı ise haritalarda da görülen Çarvak ve Yakkatut arasındaki sahadan ayrılarak Ming Bulak (Mingbuloq) isimli dağın güney kısımlarını takip ederek Iskandar ve Çirçik adlı yerleşim yerlerinden ve Taskent'in hemen yanından geçip Sırderya'ya dökülen Çirçik adlı ırmaştır.

Alexander Türkçe'ye Arapça'dan yahut Farsça'dan geçtiği söylenen İskender adının karşılığıdır.

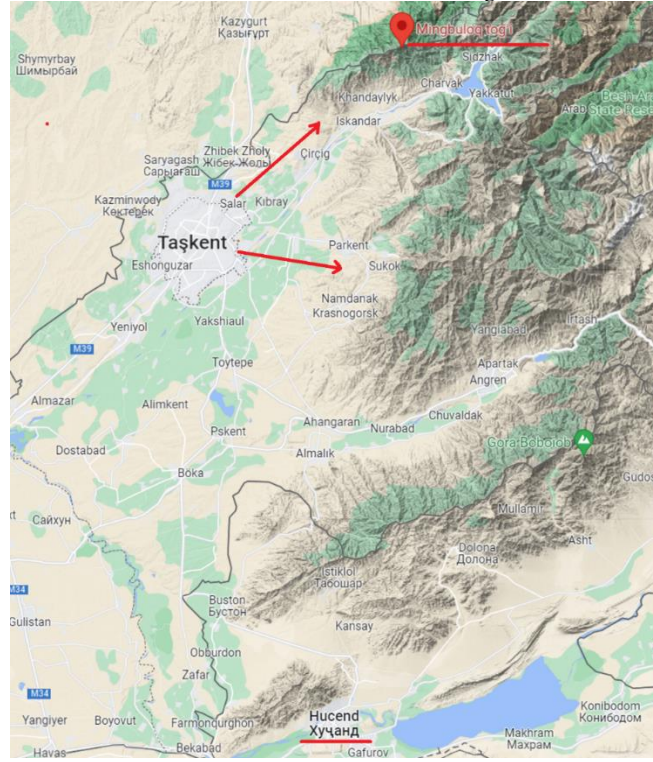
Christie'nin sunduğu bilgiler sayesinde Ming Bulak'ın da dahil olduğu dağ kitlesine Alexander Dağı yani İskender Dağı isminin verildiğini öğreniyoruz. Yine günümüzde Özbekistan'da tam da *Ming Bulak* Dağı'nın aşağı tarafında Taşkent'in kuzeydoğu cihetinde kalan bir yerleşim sahasının adı *Iskandar*'dır. Bu dağlara ve yerleşim sahasına İskender adının verilmesi İskender'in kendi birlikleri ile bu coğrafyalara geçmişte ulaşması ile açıklanabilir. Hucend'in karşısındaki Boboib Dağı da açıkça Christie'nin andığı Alexander adlı dağ silsilesinin bir bölümünü teşkil etmekteydi. Bizce Altın Dağ Taşkent'in karşısında kalan tüm dağlara verilmiş genel bir adlandırma idi.

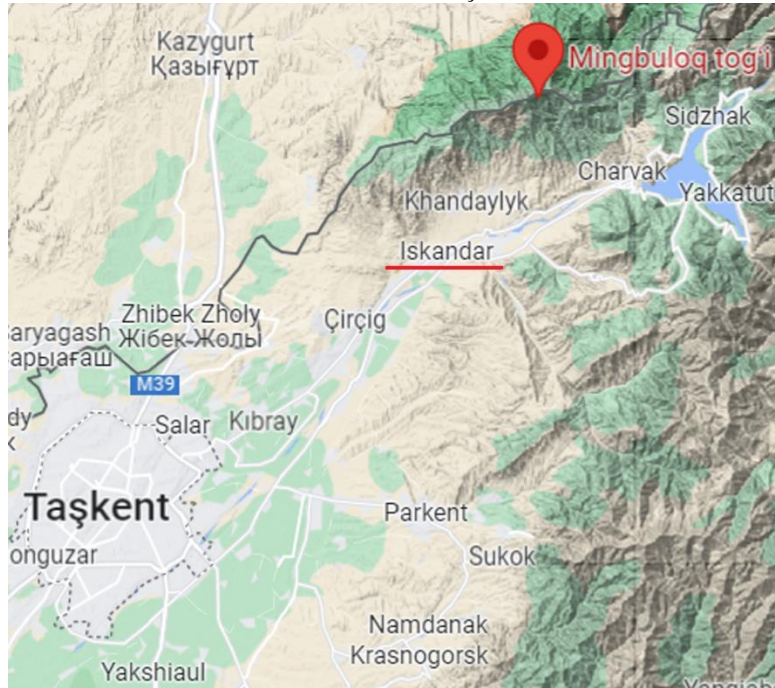

Göktürkler ve Sakaların Başkenti: Altın Dağ

Harita 6. Taşkent'ten Görülebilen Dağ Sıraları

Harita 7. Iskandar Yerleşim Sahası

4. Sakaların Başkenti Kang, Şu Destanı'ndaki Altun Kan ve Göktürklerin Başkenti Altın Dağ Denkliği

Şimdi Sakalar ile Göktürkler arasındaki bağlantıyı gösteren ve de bu zamana kadar söylediklerimizi teyit eden bir başka delil daha sunacağız. Milattan evvel II. Yüzyılda Çin elçisi

Chang Kien Çin yönetiminin kendisine vermiş olduğu görev gereği Orta Asya'da yaşayan halklar hakkında bilgi toplamak ve de Hunlar ile ittifaklık kurmak amacıyla batıya gönderilmişti. Chang Kien Orta Asya coğrafyasına dair bilgi sunarken Ta-yüan yani Fergana'nın batısına Ta Yüeci (Büyük Yüeci) topluluğunu onun kuzeyine de Kangcü(Kangku) topluluğunu yerleştirir ve de Kangcü/Kangku topluluğunun yurdunun hem Ta-Yüecilerin yukarısında hem de Ta-yuan(Fergana)'nın kuzey ve kuzeydoğusunda kaldığını söyler (Hirth, 1917:96). Fergana'nın kuzey ve de kuzeydoğusunda kalan saha yukarıda teşhisini yaptığımız Altın Dağ'ın bulunduğu saha ile bir ve aynıdır. Gelelim asıl bağlantıya.

Kangcü/Kangku adı sonrasında kısaca Kang adı ile ifade edilmiş ve Firdevsi'nin Turan ile İran arasındaki savaşları konu edinen eserinde Turan hükümdarı Afrasyab'ın başkenti olarak zikrettiği *Kang* isimli saha ile ilintilenmiştir (Czeglédy, 2009:34). Afrasyab Firdevsi'nin anlattığına göre yakalanıp İran kralı Keyhüsrev'in huzuruna çıkarılıp sonrasında infaz edilen Turan hükümdarıdır (Firdausi, 1832:359-362). Afrasyab İranlılar tarafından yakalanıp İran kralı Darius'un huzuruna çıkartılan ve de infaz edilen Saka hükümdarı Skunkha, Keyhüsrev ise Darius olarak teşhis edilmiştir (Şengül, 2023:85).

Chang Kien'in Fergana'nın kuzey ve kuzeydoğusunda kalan coğrafyaya yerleştirip Kangcü/Kangku olarak zikrettiği halkın adı bir kavim adı değildir. Gerçekte bu adlandırma Sakaların başkentini imlemektedir. Öte yandan, aynı Çinlinin Ta Yüeci (Büyük Yüeci) adlı ulusun kuzeyine düşen sahada yaşadığını söylediği topluluğun adı olan Kangcü/Kangku ise bir kavim adıdır. Yazarımız seyahatleri sırasında bu iki gerçeği fark edememiştir.

Firdevsi'nin bahsettiği Turan ile İran arasında cereyan eden savaşların İran ile Sakalar arasında geçtiği herkesin malumudur ve dolayısıyla Turan yahut diğer bir deyişle Saka hükümdarı Afrasiyab'ın başkenti olan Kang da açık bir biçimde Fergana'nın kuzey ve kuzeydoğusunda kalacaktır ki, bu saha yukarıda destan ışığında Altın Kan isimli dağ silsilesinin konuşlu olduğu coğrafi oluşumlara birebir işaret etmektedir. Altın Kan adının sonundaki Kan ögesi açık bir biçimde Sakaların başkenti Kang sözcüğü ile özdeştir ve zamanla Kang adlandırması Kan ismi ile söylenir olmuş ve Kaşgarlı Mahmut tarafında Altın Kan ismi ile kayıtlara geçirilmiştir.

Sonuç

Büyük İskender geçmişte günümüz Kazakistan topraklarında kurulmuş Tasmola arkeolojik kültürünü yaratan Saka topluluğu ile Sırderya boylarında karşılaşmış ve cenge girmiş idi. Şu Destan'ın naklettiği Altın Kan Dağı esasen Tasmola arkeolojik kültür sahasının en güneyindeki bir dağ kitlesi olup sonrasında Batı Göktürkler'i tarafından ata mirası olarak alınarak Altın Dağ ismi ile devam ettirilmiştir. Kısacası, Göktürkler'e Altın Dağ Sakalardan miras olarak kalmış olup Türkler atalarının tarihi mirasını aynı ad ile devam ettirmişlerdir ve Altın Dağ adını bu dağa veren topluluk esasen Sakalar idi. Batı Göktürk

devletinin başkenti evvelce Sakalar tarafından mesken tutulan ve de başkent olarak kullanılan coğrafyanın olduğu yerde kurulmuş idi.

Kaynakça

- Al-Tabarî. (1999). *The History of al-Tabarî/ V.5 The Sāsānids, the Byzantines, the Lakmids, and Yemen*. Albany: State University of New York Press.
- Arrian. (2013). *Alexander the Great(The Anabasis and the Indica)*. Oxford: Oxford University Press.
- Aydın, E. (2016). *Eski Türk Yer Adları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat .
- Beckwith, C. I. (2009). *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Chavannes, É. (1905). *Les pays d'Occident d'aprèsle Wei lio*. T'oung Pao(6), s. 519-571.
- Chavannes, E. (2007). *Batı Türkleri*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Christie, E. R. (2023). *Rus İşgali Altındaki Orta Asya (Hive'den Altın Semerkant'a)*. İstanbul: Büyüyen Ay.
- Curtius, Q. (1971). *History of Alexander*. Cambridge&Massachusetts: Harvard University Press.
- Czeglédy, K. (2009). *Turan Kavimlerinin Göçü*. İstanbul: Turan Kültür Vakfı.
- Deniz, B. (2008). *Batı Göktürklerin Başkenti: Miñg Bulak*. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 99-125.
- Firdausi. (1832). *The Sháh Námeḥ*. London: Printed for the Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland.
- Gutschmid, A. V. (1888). *Geschichte Irans und Seiner Nachbarländer von Alexander dem Grossen bis zum Untergang der Arsaciden*. Tübingen: H. Laupp'schen Buchhandlung.
- Herodotos. (2004). *Herodot Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Hirth, F. (1917). *The Story of Chang K'ién, China's Pioneer in Western Asia (Text and Translation of Chapter 123 of Ssi-ma Ts'ién's Shī-ki)*. Journal of American Oriental Society, s. 89-152.
- Mahmud, K. (1985). *Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi*, , Ankara, Cilt:III (Cilt III). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mau-Tsai, L. (2006). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. İstanbul: Selenge.
- Menander. (1985). *The History of Menander the Guardsman*. (R. C. Blockley, Çev.) Liverpool: Francis Cairns.
- Moldabayeva, D. (2005). *'Sır Derya' Havzasının Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi*. Bilig, Güz(35), 1-16.
- Mori, M. (1978). *Çin Kaynaklarındaki Türk veya Türük Adları*. Türk Kültürü El Kitabı/Türk Kültür Tarihinin Erken Çağları Üzerine Araştırmalar (s. III-XV). içinde İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Mori, M. (2020). *Çin Kaynaklarındaki Türk veya Türük Adları*. Y. Gedikli (Dü.) içinde, Hunlar ve Göktürkler Üzerine/Masao Mori-Kurakiçi Şiratori-Tang Chi-Pulat Otkan (s. 42-61). İstanbul: Post.
- Periegetes, D. (1828). *Graece et Latine*. Weidmann.
- Rásonyi, L. (2006). *Doğu Avrupada Türklük*, İstanbul: Selenge Yayınları.

- Romm, J. (2012). *The Landmark Arrian: The Campaigns of Alexander the Great*. New York: Anchor Books.
- Sheng-ming, Y. (1996). T'u-chüeh ve T'ieh-le Kavim Adları Üzerine. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi(I)*, s. 241-243.
- Simocattes, T. (1986). *The History of Theophylact Simocatta: An English Translation with Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Strabo. (1961). *The Geography of Strabo (Cilt V)*. Cambridge & Massachusetts: Harvard University Press.
- Şengül, F. (2013). *Sabir Sekel Avar ve Bulgar Etnik Meselelerinin Çözümü*. İstanbul: Hikmetevi.
- Şengül, F. (2023). *Sakaların ve Sarmatların Kökeni*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Taşagıl, A. (2013). *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tozer, H. F. (1935). *A History of Ancient Geography*. London: Cambridge University Press.
- Xingliang , H., & Hongzhen, G. (2008). *A History of Turks*. China Intercontinental Press.

